

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

TEZĂ DE DOCTORAT

FILOSOFIA NAȚIONALISMULUI LA T. BRĂILEANU

(REZUMAT)

Conducător de doctorat:

Prof. univ. dr. LIVIU PETRU ZĂPÂRȚAN

Doctorand:

SORIN-DINU MĂDUȚA

CLUJ-NAPOCA, 2012

Cuprinsul

Capitolul I. Preliminarii	3
Capitolul II. Cariera profesională și politică.....	19
a). Opțiunea pentru Legiunea Arhanghelului Mihail	25
b). Profesorul	29
c). Ministrul	32
d). Calvarul	39
Capitolul III. Teoria comunității centrată pe națiune	55
a) Premisele filosofice ale teoriei	55
b) Sistemul de filosofie socială	61
c) Centralitatea națiunii în sistemul de gândire	64
d) Mesianismul „omul nou și omul mare”	87
Capitolul IV. Sensuri politice ale naționalismului	141
a) Locul „Politicii” în teoria politică românească	147
b) Energia politică pură	166
c) Naționalismul- între realitate, utopie și otravă	172
Capitolul V. Concluzii	181
Bibliografie	201

Personalitatea lui Traian Brăileanu a făcut obiectul unor cercetări științifice abia în ultimii ani când un număr de exegeți i-au republicat unele scrieri și pe marginea lor s-a procedat la un examen al pozițiilor teoretice pentru a pune în lumină conținutul de idei, asamblarea lor într-un sistem de gândire, nota lui de originalitate, plasarea în epocă, atât a profesorului și militantului politic cât și a autorului unei opere filosofice și sociologice relevantă; relevantă pentru starea generală a culturii românești în prima jumătate a secolului trecut dar și pentru problematica social – politică a țării, care trece prin momente cu adevărat istorice: realizarea statului național unitar, dezvoltarea economică și socială, evoluția sistemului politic, angajarea în două războaie care au consecințe profunde pentru viața oamenilor.

Traian Brăileanu a dorit să răspundă acestor frământări, angajându-se în edificarea unui sistem de gândire propriu, racordat la mișcarea de idei a timpului său dar centrat pe ideea că naționalismul trebuie să fie încoronarea lui iar angajarea practică pentru a-l promova ar fi cea mai bună cale a vieții social-politice.

Sub ambele laturi ale personalității sale, de gânditor și om politic Traian Brăileanu a fost receptat contradictoriu : în epocă a fost, în bună măsură, ignorat de către exegeza academică iar apoi, în anii socialismului a fost nepublicat și taxat ideologic drept un gânditor ultra – reacționar, pentru ca în ultimii ani judecățile să se așeze pe o paletă largă – de la cel mai mare sociolog din perioada interbelică la un gânditor sistematic unitar dar și plin de contradicții; ca om politic el a participat la constituirea unei mișcări de extremă dreapta, pe care istoria o judecă în termenii cei mai severi.

Considerând faptul că între activitatea de profesor, cea de teoretician și cea de om politic există o strânsă legătură am crezut că este necesară prezentarea lor pentru a putea înțelege mai bine nu numai motivele care l-au condus la construirea într-un anumit fel a sistemului său de gândire ci și pe cele care i-au determinat anumite opțiuni privind angajarea social – politică și chiar o fermitate în promovarea lor. Situându-se pe pozițiile unei filosofi a națiunii și naționalismului T. Brăileanu a fost „obligat” de propriul mod de gândire să adopte anumite poziții politice. În toate a fost atât consecvent cât și plin de contradicții. Se poate afirma că

el a fost captiv în propria biografie, care i-a imprimat anumite orientări ale gândirii sale social – politice și deci și manifestări corespunzătoare.

Captivitatea aceasta are mai mult un sens metaforic și este o posibilitate de a explica modul cum împrejurările vieții, factorii imponderabili ai acesteia au decis, în unele momente, drumul pe care-l va urma, îngustând culoarul manifestării liberului arbitru în deciziile importante ale lui Traian Brăileanu. Astfel, „cel mai mare sociolog român”, după cum îl consideră Ilie Bădescu și cei din gruparea sa, a ajuns sociolog prin forța lucrurilor, iar nu printr-o opțiune bazată pe o înțelegere a vocației pe care ar fi avut-o. Apoi, deși a făcut școală în limba germană, a ținut cursuri, seminarii, conferințe în limba lui Kant și a fost translator de germană la Legația română din Viena, reproșul unor confrăți, cum a fost cel al lui Nicolae Bagdasar la apariția traducerii „Criticii rațiunii pure” în românește, a fost că Traian Brăileanu nu știe nemțește. Mai târziu, când va opta pentru Legiunea Arhanghelului Mihail, o va face din neîncredere în moralitatea politicii generalului Al. Averescu și-a lui Nicolae Iorga, nicidecum din admirație pentru cei care, mai târziu, vor deveni ucigașii marelui istoric. Ministru în cabinetul legionar-antonescian, este mereu în contradicție cu șeful statului și al guvernului, dar la procesul „marii trădări naționale” este considerat printre cei mai zeloși susținători ai lui Ion Antonescu. Nici o carte nu i-a fost tradusă în limba engleză, dar a fost ales membrul unei prestigioase instituții academice din New York... Deși componenta creștină a operei sale este reliefată și constantă, unul dintre reperele sale în filosofia românească este „ateul” Vasile Conta. În sfârșit, judecata că Traian Brăileanu ar fi fost „un model de destin tragic”¹, nu poate fi acceptată și pentru faptul că tragismul nu este o aspirație decât în creațiile literar-artistice și, eventual, pe scenă.

La aceste constatări trebuie adăugat faptul că din păcate, atunci când s-a dorit a fi teoretician a inclus în analizele sale o mare doză de subiectivism, care a însemnat nu numai vehicularea unor convingeri personale despre o serie de teme, cum au fost cele legate de sistemul social, de regimul politic, de elite, de rolul religiei în viața socială ci și tendința de a le impune în practica politică.

¹ Constantin Schifirneț: *Sociologia românească modernă*, Editura Criterion, București, 2009, p. 50

Dacă la apariția primelor sale cărți, scrise după opțiunea pentru sociologie, etică și politică, „Introducere în sociologie” (1923), „Sociologie generală” (1926) și „Politica” (1928), concepția sa politică nu pare evidentă. Cu toate acestea, Dimitrie Gusti, într-un raport solicitat de Academia română, în 1926, și, apoi, în notațiile din 1929-1930, pe marginea cursurilor de sociologie ale profesorului Traian Brăileanu scrie: „Politica este tratată într-un spirit mai puțin serios ca celelalte deși vrea să se întemeieze pe o știință obiectivă a politicii. Ultimele capitole sunt pline de subiectivism, sunt, de fapt, cu totul personale și multe chestiuni de politică sunt tratate în cuprinsul științific al problemelor de politică”. Nu intră în amănunte, dar reproșul este cât se poate de clar: Traian Brăileanu amestecă uneori teoria politică, științifică, obiectivă, cu opțiunile sale politice.

Acest amestec va fi și mai evident în perioada 1935-1940 când, în paginile revistei „Însemnări sociologice”, va fi adevăratul ideolog al Legiunii, scoțându-l din acest rol pe Nae Ionescu, atribuit, pe nedrept, de istoriografia comunistă.

Ca dascăl, după relatările celor care i-au frecventat cursurile la Universitatea din Cernăuți, Traian Brăileanu s-a mulțumit să-și onoreze catedra cu morgă nemțească, rezervând erudiției rolul de prim rang. Participa regulat și la seminarii, implicându-se în dezbateri, de pe picior de egalitate cu studenții, stimulându-i astfel să-și dezvolte aptitudinile și creativitatea. „Cadru didactic de mare autoritate științifică și socială, Brăileanu s-a impus prin prelegeri bogate în informații și cu interpretări pertinente ale diverșilor gânditori [...] La cursuri vorbea liber, deși avea notițe pe care le urmărea. Nu făcea judecăți despre evenimentele sociale și politice de actualitate din țară. Ilustra ideile cu exemple din antichitate, evul mediu și din țările apusene. Studenții îi apreciau obiectivitatea cu care trata temele cele mai dificile”². Fostul său student și colaborator, Leon Țopa, afirmă că nu-și îndemna studenții să facă politică, iar referirile la situația politică de la noi, din volumele publicate, nu se regăsesc și în cursurile sale.

În entuziasmul stârmit de redescoperirea operei valide a lui Traian Brăileanu (din care volumul „Sociologia și arta guvernării” nu face, în nici un caz, parte), mai ales

² Constantin Schifirneț: *Op. cit.*, p. 54.

de opera didactică, s-a avansat și ideea rivalității *școlilor sociologice* de la București și Cernăuți. Este adevărat că între Dimitrie Gusti și Traian Brăileanu au fost unele momente de tensiune, de contestare reciprocă, mai ales în momentul în care cernăuțeanul a avut și un vehicul publicistic, reprezentat de revista „Însemnări sociologice”. Dar, în nici un caz, nu putem vorbi de o școală sociologică în Bucovina. Traian Brăileanu a fost apreciat de studenții săi, opera sa a avut un oarecare ecou în epocă, dar n-a creat o emulație, iar profesorul n-a avut urmași cât de cât reliefați. Sistemul său de filosofie/sociologie este sieși suficient.

De aceea scrierile sale *aspiră spre o analiză filosofică a socialului*, cum de altfel sunt de acord majoritatea exegeților săi, direcție specifică sociologilor germani, care nu concep altfel sociologia decât în deplină solidaritate cu filosofia, când nu-i acordă sociologiei chiar un rol riguros subaltern. Dar, pentru cei mai mulți, sociologia nu este altceva decât o *filosofie a societății*, mult asemănătoare, ca tip de relație, cu filosofia istoriei față de istorie și, în bună măsură, cu filosofia culturii, religiei și politicii, față de cultură, religie și politică.

Deschiderea spre teoria comunității omenești și întregirea doctrinei sale prin eseuri, îi permit să abordeze unitar teoria formei sociale (politica, morala, morala creștină și morala kantiană), ca și problema libertății (interpretarea ei filosofică și sociologică, dar și problema logică a comunității omenești) care conferă o anumită unitate sociologiei lui Traian Brăileanu. De aceea am insistat asupra conceptului central, *forma generală a societății*, urmărind, printr-un citat mai extins, logica argumentării sale:

„Orice comunitate omenească e întemeiată pe ideologia comună a membrilor ei, adică pe interpretarea comună a lumii exterioare. Indivizii cari formează o comunitate trăiesc în același spațiu și în același timp, create prin înlănțuirea cunoștințelor individuale. Această elaborare a ideologiei presupune deci o educație a generațiilor tinere făcută de adulți, o formare a cunoștințelor copiilor după cunoștințele celor adulți.

Din acest punct de vedere, adulții reprezintă clasa savanților (*sapientes*), deci clasa conducătorilor naturali ai societății, cari dețin regulile pentru conduita și cunoașterea mijloacelor menite să înlesnească atingerea unui scop propus. În

condițiuni simple de viață, această clasă va fi, și ea, omogenă și nediferențiată. Puteam construi prin imaginație o stare inițială unde conducătorii sunt reprezentați prin cei bătrâni, deci prin oamenii cari posedă o experiență mai bogată decât oamenii tineri. Dar într-o societate complexă intervine necesitatea de a dobândi cunoștințe foarte variate și, în același timp, foarte întinse. În acest caz, clasa savanților, a conducătorilor, ar trebui să se diferențieze după diferitele domenii de cunoștințe necesare pentru viață. Termenul obișnuit pentru această clasă conducătoare este cel de *intelectuali* sau, cu un nume colectiv, de *elită*.

Orice formă socială pură este deci diferențiată într-o elită și o mulțime condusă de această elită. După funcțiunea caracteristică și specifică a fiecărei forme, vom avea: elite biologice (reprezentate de cei adulți, prin bătrâni – senatus), elite politice, economice, religioase, morale, științifice.

Ori, din acest punct de vedere, problema raportului între Stat și comunitatea morală se prezintă ca un aspect particular al problemei generale a raportului reciproc între formele sociale pure prin interferența cărora se naște forma generală a societății. Văzută din interior, adică din punctul de vedere al echilibrului acestei forme generale, problema se înfățișează ca o luptă între diferitele categorii de elită socială pentru guvernarea societății”³.

Forma în care își expune aici ideile Traian Brăileanu ne reamintește de faptul că el a publicat și manuale de sociologie pentru liceu. Ne referim, se înțelege, la caracterul intuitiv al ideilor ca și la simplitatea scriiturii.

Referindu-se, apoi, la teoria circulației elitelor și a legilor echilibrului formei generale a societății din „Sistemele socialiste” și „Tratatul de sociologie generală”, *expuse magistral de Vilfredo Pareto*, Traian Brăileanu îi reproșează italianului că a simplificat excesiv problema și, „prea pătruns de spiritul machiavellic”, a identificat forma generală a societății cu statul, cu o formă particulară care reprezintă *doar un aspect al formei sociale generale*, săvârșind, pe deasupra, și eroarea de a identifica elita politică cu elita economică. „Ceea ce ne dă Pareto este

³ Ibidem, p. 62

mai mult o descriere realistă a politicianilor timpurilor noastre decât o analiză obiectivă a elitei sociale” – conchide Traian Brăileanu⁴.

Tendința sociologilor de a construi modele teoretice de state, comunități morale, sisteme economice, comunități religioase, pornind doar de la anumiți factori, este greșită, întrucât *societățile concrete* „se nasc din interferența formelor pure (teoretice) și oamenii care formează societățile”⁵. Acești oameni, prin diviziunea socială a muncii, se diferențiază și se specializează, generând *structuri sociale complexe*. Dar echilibrul societăților respective este instabil. Soluția echilibrului trebuie căutată și găsită în valorile morale. Primatul valorilor morale este esențial, vital, în societate, „toate celelalte valori [...] trebuind modelate după imaginea valorilor morale”⁶.

Pornise de la *forma morală*, afirmând că aproape toate clasificările, de la Aristotel la Sombart, pun pe același plan formele sociale *autonome* (evolutive) și părțile constitutive ale formelor autonome, cum ar fi clasele sociale, asociațiile, biserica, familia etc., ceea ce-i greșit întrucât „*forma socială autonomă* este o comunitate care împlinește toate funcțiunile necesare pentru a-și asigura existența și unitatea în spațiu și timp și, cum fiecare funcțiune are nevoie de un organ, organele sunt reprezentate prin *țesuturi* sociale (clase sociale, profesioni etc.), deci prin grupuri sociale *intracomunitare*”

„Țesuturile sunt compuse din elemente omogene, pe când *întregul*, forma autonomă, se compune din țesuturi eterogene. Societatea, ca formă autonomă, nu este deci alcătuită din indivizi, din celule omogene; indivizii intră ca celule într-un țesut social și au o funcție socială numai prin faptul că aparțin unui țesut. Nu există societate compusă din indivizi juxtapuși, nu există și nu au existat hoarde nediferențiate”⁷. Starea naturală a individului singur și singuratic este o *speculație filosofică*, ca și *organicismul celular* al lui Spencer. Eroarea nu poate fi înlăturată decât prin acceptarea noțiunii de *sistem*, dar nu în sensul preconizat de Comte.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, ă. 68

⁶ Ibidem.

⁷ ibidem

Pentru ca sociologia să aibă autonomie, fie ea și relativă, este necesar să se explice, consideră Traian Brăileanu, „nașterea și dezvoltarea spiritualității umane, strâns legată de nașterea și dezvoltarea societății umane”⁸. Specifică omului este *dragostea* care culminează cu dragostea pentru Dumnezeu, sentimentul sublim la care a ajuns doar omul. Prin dragoste, omul se regăsește pe sine în interiorul familiei: „Familia, în acest înțeles, devine comunitatea morală având puterea de a se întinde de la cea mai mică unitate, reprezentată prin perechea biologică, până la omenirea întreagă”⁹. Există însă comunități întemeiate și pe alte baze și pe alte principii de coeziune, ca statul, de pildă. Statul se întemeiază pe *principiul organizației politice* care este „dominația omului asupra omului”, adică a forței, fără ca prin aceasta să se instituie, în mod necesar, o contradicție de nerezolvat între comunitatea morală și cea politică

Traian Brăileanu a fost un om credincios tot timpul, iar în ceea ce scrisese până la apariția „Teoriei comunității omenești” creștinismul său este exprimat ferm. Dar aderarea la Legiunea Arhanghelului Mihail, a cărei identitate se definește și prin creștinismul ofensiv, îl determină să accentueze componenta creștină a spiritualității omului în teoriile sale, uneori exacerband-o.

În fiecare secțiune a „Teoriei comunității omenești” vom descoperi leitmotive ale credinței, exprimate în contextul și logica problematicii respective: „Știința despre Dumnezeu” (în „Cunoașterea de sine”), „Certitudinea existenței lui Dumnezeu” (în „Monada și comunitatea”), „Cartea lumii”, „Nașterea sufletului”, „Nemurirea sufletului” (în „Primatul ordinii morale”), „Pacea eternă și morala creștină” (în „Națiunea”) sau „Metafizica religiei”, „Știința și doctrina creștină” (în „Persoana umană și comunitatea”). Împotriva metafizicii și chiar, uneori, a teologiei ca *știință despre Dumnezeu* este necesară cunoașterea *adevărată* a spiritului, a căilor spre adevăratul Dumnezeu: „Începutul drumului este în noi înșine, în cunoașterea Eului, în încercarea de a desprinde ceea ce e spirit în noi, de ceea ce aparține naturii, materiei. Dumnezeu e în afară de noi și mai presus de noi. Dar la el nu putem

⁸ Ibidem, p. 12

⁹ Ibidem, p. 13

ajunge cu ajutorul simțurilor, al trupului, care nu este decât un instrument pentru a cunoaște natura. Studiul trupului și al funcțiilor organelor sale este necesar și indispensabil ca punct de plecare pentru studiul naturii, al fenomenelor fizice. Dar pentru studiul spiritului, al lumii spirituale (inteligibile), metoda trebuie să fie alta”¹⁰. Respectivei metode îi consacră o mare parte din „Cunoașterea de sine” fără însă a o defini cu exactitate. Căutarea lui Dumnezeu, crede Traian Brăileanu, nu trebuie să fie una oarbă, ci sprijinită pe certitudini supreme, pe înțelegerea ordinii spirituale a lumii și-a *istoriei*, în care subiectele spirituale sunt nemuritoare. Reluând apoi o idee kantiană (*pacea eternă*) el are convingerea că există un drum al salvării: „Învățătura creștină este cea mai sublimă *teorie a comunității omenești*. Numai prin aplicarea ei se poate înfăptui pacea pe pământ. Și ea s-a înfăptuit și se va mai înfăptui în măsura puterii de dragoste și jertfă a oamenilor, în măsura în care oamenii vor fi în stare să se cunoască pe sine ca suflete nemuritoare, renunțând a se identifica cu trupul lor. În felul acesta, deasupra societăților omenești se încheagă comunitatea sufletelor, comunitatea dreptilor, dincolo de lumea sensibilă și totuși mai reală decât ea, prototipul ei veșnic neschimbat. Imaginea acestei comunități îl împinge pe om la înfăptuirea binelui. Și cu cât moraliștii vor zugrăvi în culori mai vii și strălucitoare icoana comunității morale, cu atât mai mult ei vor trezi și întări dorința și voința tuturor de a o vedea înfăptuită. Și în acest fel omenirea se va apropia de pacea eternă”¹¹. Bineînțeles că nu e vorba doar despre pacea între comunități, națiuni și țări, ci de eterna înțelegere între oameni ca făpturi ale aceluiași Dumnezeu.

Destinul omului, tot mai orgolios prin cunoașterea științifică și realizările tehnice, este inseparabil de doctrina creștină – își exprimă Traian Brăileanu convingerea: „Desprinsă de doctrina creștină, care a dezvăluit adevărata menire a omului, știința își pierde orice valoare. Ea poate deveni doar un mijloc pentru înfăptuirea luptelor între comunitățile omenești și sporirea suferințelor omenirii [...] Știința îl face pe individ puternic și suveran, dar el ar orbecăi în întuneric și și-

¹⁰ Ibidem, p. 98

¹¹ Ibidem, p. 453

ar cheltui zadarnic puterile, dacă nu ar fi legat prin sentimente de dragoste de comunitatea în care și-a dobândit libertatea și puterea, în care și-a dobândit un suflet nemuritor”¹².

Fără acceptarea și urmărirea ordinii morale, creștine, în cazul de față, totul se transformă în anarhie, în final adevărându-se faptul că „cine se răzvrătește împotriva lui Dumnezeu cade cu necesitate sub stăpânirea diavolului”¹³. Bineînțeles că acest principiu nu este urmat întotdeauna, în toate comunitățile. *Ordinea socială* poate fi atinsă și fără norme morale dar, în aceste condiții, societățile devin tiranice, la cheremul celor care domină doar prin forță, prin arta de a governa detestabil. „Mecanismul statului poate funcționa *o vreme* (s.n.) și fără moralitate, cum, de altfel, și organizarea unui sistem economic nu cere aplicarea de norme politice sau morale” – observă Traian Brăileanu¹⁴. În cele din urmă, aceste mecanisme devin anarhice, tiranice. Remediul nu este, desigur, cum se susține uneori, doctrina marxistă. Ea nu poate să-și asume decât *desăvârșirea dezastrului* declanșat de „democrația demagogică”. *Liberalismul* a fost cel care a netezit calea răsturnării ordinii burgheze. Ca atare, nu există decât o singură cale pentru salvarea comunității omenești: națiunea întemeiată pe ordinea morală.

Imaginea unei comunități perfecte a fost ispititoare pentru mulți teoreticieni dar, de obicei, s-a ajuns doar la construcții utopice. „S-ar putea ca și noi să încercăm cândva descrierea *societății românești*, perfecte, așa cum și-au imaginat-o toți cei ce au luptat, toți cei care au murit pentru înfăptuirea ei” – ne avertizează Traian Brăileanu¹⁵. O va face, câțiva ani mai târziu, dar rezultatul va fi tot o utopie. Una tragică, pe versantul opus celei comuniste, dar tragică, menită tot desăvârșirii dezastrului. În viziunea lui Traian Brăileanu mobilizarea unei națiuni pentru a-și realiza misiunea istorică revine elitelor. În concepția lui Traian Brăileanu – orice om de elită este un intelectual, el folosind, adică, abilități, calități și pârgii ale intelectului pentru a-și atinge scopurile sau, pur și simplu, pentru a exista. Uneori

¹² Ibidem, p. 580

¹³ Traian Brăileanu: *Teoria comunității omenești*, Editurile Albatros și Clusium, 2000, p. 349.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, p. 353

va uza și de valori morale, de sentimente religioase, dar nu neapărat ca o consecință a convingerilor sale, ci doar ca instrumente alese tot de intelect. Am *tradus* în termenii limbajului cotidian o teorie a lui Traian Brăileanu nu doar sofisticată ci, după cum vom vedea, contradictorie, mai ales când vine vorba de omul mare, profesorul confundând adesea *doctrina* cu știința, competențele și scopurile ideologului cu ale sociologului. Când afirmă „Scopul mai întâi și apoi mijloacele; doctrina întâi și apoi știința”, nu face decât să plaseze teoria socială într-un rol subaltern, adică în contradicție cu ceea ce afirmase în primele scrieri. Și aceasta numai pentru a face loc, în sistemul său, teoriei *omului mare*, pentru a o formula și structura într-un mod specific, deși nu fără legătură cu pozițiile altor cugetători români ai momentului.

În perioada dintre războaie, în România mesianismul, speranța în omul providențial, așteptat pentru a fi așezat alături de Hristos, vine din toate direcțiile, creându-se unanimități pasagere și oaze de cugetare. Iar acest om mare, providențial, nu este unul abstract, despre câțiva afirmându-se că ar fi descălecat pentru a ne oferi șansa unui nou început. Urma doar să-i recunoaștem și să-i urmăm... După cum se vede, e vorba de o mistică elitară, mistica puterii și harului, rațiunea alunecând iremediabil în iraționalism.

În cultura românească, teoria elitelor are cel puțin două determinări. Prima ar fi chiar situația generală a țării înainte, în timpul și după primul război. Destinul ne pusese la încercare și, deși fusesem în situația disperată de a dispărea de pe harta Europei, oameni excepționali, dedicați națiunii și țării, au creat miracolul României Mari. Între ei, au fost, cum bine se știe, oameni politici, dar și militari. Pentru a ilustra însă mentalitatea românească despre menirea omului de elită, ne vom referi, pentru început la un text al lui Nichifor Crainic despre ceea ce a însemnat Nicolae Iorga pentru destinul țării tocmai în acele momente hotărâtoare pentru existența națiunii: „Iorga leagă tragedia noastră de azi cu întreaga existență tragică a neamului acestuia, care a răzbătut din durere, și recheamă în conștiința noastră rezistența sfâșietoare și eroică a strămoșilor. Nu e un discurs, ci un poem epic de-o întunecată și încruntată măreție, în care suflul istoriei vântură suflete și le scutură

de pleava țepoasă a deznădejzii. Nu făgăduiește demagogic biruința, ci îndeamnă la moarte căci numai prin moarte va birui viața celor de după noi. Cuvântul lui Iorga a fulgerat în bezna dezastrului, care devastase inimile, a schimbat dintr-o dată fața acestei lumi nenorocite. Pe temeliile lui *morale* s-a reorganizat rezistența sufletească și – de ce n-am spunea-o – rezistența militară însăși. Din acel moment și până la sfârșit, Iorga a devenit *axa morală* a războiului. N-a mai existat nici guvern, nici nimic. Era absolut indiferent cine cârmuia. N-a existat decât cuvântul lui Iorga, tipărit zilnic în *Neamul Românesc* de la Iași. Și cum hârtie era puțină, ziarul se lipea pe ziduri, sorbit de mii și mii de oameni, civili și soldați de-a valma”¹⁶.

Legată de prima determinare ar fi necesitatea creării unui model explicativ al *personalității națiunii* – după exprimarea inspirată a lui Dimitrie Gusti. Dar, pentru că am menționat numele sociologului, să consemnăm și conceptul de elită pe care-l propune acesta: „Societatea de astăzi nu poate fi concepută fără o elită conducătoare, pentru că societatea veche, libertară, egalitară și fraternă, s-a întâlnit cu o societate în care *Autoritatea* s-a substituit *Libertății*, garantând-o mai bine; *Ierarhia*, *Egalității*, stabilind însă cele mai drepte condiții de egală desfășurare de viață și *Solidaritatea* nu poate avea ființă fără șefi, conducători, fruntași, adică fără elite”¹⁷. El nu vede societatea, în ansamblul ei, considerând însă că fiecare *domeniu de activitate națională* are o elită, iar elita un șef, stabilit pe criterii uneori fluctuante. Acestea își justifică existența nu întrucât comandă, ci doar în legătură cu un anumit scop, cu *opera* pe care și-o asumă.

Până aici, Gusti nu afirmă ceva cu totul nou, dar oferă posibilitatea interpretării corecte a sistemului său în ansamblu. Vremurile pe care le trăim – apreciază D. Gusti – reclamă un nou tip de om, un *om nou*. Iar acesta se poate ilustra deplin în *personalitatea socială* a liderului animat și dominat de o voință tenace de a fi ceea ce este, de a fi ferment al vieții sociale, de a crea valori sociale și culturale pentru Națiune și, în sfârșit, de a se dedica realizării, dacă este cazul, cu

¹⁶ Nichifor Crainic: *Zile albe zile negre. Memorii I*, Casa editorială Gândirea, București, 1991, p. 121

¹⁷ *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tom XXIII, Imprimeria Națională, București, 1941, p. 8.

sacrificiu, a scopurilor sociale și naționale. Omul nou este, pentru D. Gusti, omul exemplar, de urmat, cu atât mai mult cu cât criza socială a momentului îl reclama cu mai multă acuitate.

Nichifor Crainic, sociolog, ideolog, profesor de teologie și literat de sorginte creștină, format în cercul revistei „Gândirea”, ridică, cu cel puțin o treaptă, omul exemplar, acesta trebuind să aspire a deveni *omul eroic*, pentru care criteriile sociale să capete girul *criteriului social*, de origine și esență creștină. Atributele *eroismului* derivă, în primul rând, din asumarea destinului celorlalți, încât duhul eroic „să poată ajunge *bun comun al unei generații sau al unui întreg popor*”. Neignorând faptul că fiecare domeniu de manifestare oferă posibilități de manifestare eroică, el crede că politica este pârgia realizării binelui: „Dacă politica nu e altceva decât acțiunea unui ins sau a unui grup de a ridica poporul, cu toate mijloacele pe care puterea de stat le pune la îndemână, atunci această politică nu se poate scoate din cadrul *moral*, fiindcă ea e, dimpotrivă, *arta insului superior de a sta în slujba mulțimii*. Nicăieri ca în politică nu e dată mai deplin omului posibilitatea de a-și exercita egoismul sau de a-și revărsa altruismul. Câmpul moral cel mai larg ce se deschide omului pentru a face binele e politica”¹⁸. Nu peste multă vreme de la exprimarea acestei idei, Nichifor Crainic va fi nevoit să-și dea seama că politica oferă și vaste posibilități imorale de a face răul... Până atunci, va avea răgazul să elaboreze un complex proiect al statului etnocratic, în care circulația elitelor urma să se realizeze dor în interiorul etniei dominante, considerată singură îndrituită să gestioneze interesele țării.

Într-un alt proiect, de notorietate și rezonanță mult mai mare, al statului corporatist, Mihail Manoilescu accentuează, în sens corporatist, bineînțeles, faptul că „elita realizează valorile sociale prin *funcțiunile* ei, valorile economice prin *bogăția* ei, cele politice prin *puterea* ei, cele militare prin *vitejia și capacitatea ei de a comanda*, cele morale prin *virtuțile* ei, cele culturale prin *știința* ei, cele estetice prin *literatura și artele* ei”. Elita trebuie să realizeze o unitate organică de competențe și scopuri, la care burghezia română este cu totul deficitară: „Numai

¹⁸ Nichifor Crainic, „Despre demofilie”, în *Gândirea*, an XX, nr. 1, ianuarie 1941, p. 2.

funcțiunea militară – care este unul din aspectele funcțiunii politice – a fost îndeplinită exclusiv de burghezia românească. Funcțiunea politică și cea culturală au fost penetrate și colorate de elemente evreiești, care au jucat un rol extraordinar de mare în publicistica politică și literară. Cât privește viața economică, ea nu a ajuns decât în foarte mică parte în mâinile românilor”¹⁹. Ca și Nichifor Crainic, Mihail Manoilescu, afirmă că românii, ca etnie, au *dreptul și datoria* de a-și asuma proiectul elitar.

Ceea ce Traian Brăileanu, ca și Pareto, de altfel, numea *circulație a elitelor*, Mihail Manoilescu numește *selecția elitelor*, fixându-i și criteriul fundamental: „Nu vom avea o elită până când nu vom avea destui oameni capabili să-și susțină convingerile, să sufere pentru ele și să se afirme în viața publică prin caracter”. Totuși diagnosticul său este necruțător: „Burghezia românească mai are de așteptat până în ziua în care se va constitui în elită”²⁰.

La Traian Brăileanu teoria *omului mare* este de o mai mare complexitate, dar, bineînțeles, are și alte determinări. Încearcă să se mențină în retorica disciplinei (filosofie, sociologie, istorie, teoria politică etc.), dar realitatea imediată, istoria trăită îl bulversează uneori, obligându-l să facă observații a căror fundamentare teoretică și întemeiere logică nu sunt întotdeauna în acord cu ceea ce gândise anterior. De aici, o *despicare* ideatică, unele idei fiind pentru uzul imediatului, nemijlocitului, altele pentru confirmarea teoriilor anterioare.

Dacă ne referim doar la scrierile sale îndelung elaborate, la operele fundamentale, teoria *omului mare*, mai precis la unele elemente ale acesteia, vom putea observa chiar o oarecare lipsă de coerență, o dizolvare a esențialului în prea dese acolade. Va trebui deci s-o identificăm, pe cât posibil, în ideile sale generale despre *omul social*.

Dinspre filosofie ne vine atât o clarificare a chestiunii cât și o dezamăgire exprimată, după cum am văzut, în formularea „omul abstract al filosofilor”. Și al filosofiilor, am putea adăuga... Că, vorbind despre om (despre puterile sale

¹⁹ Mihail Manoilescu: *Rostul și destinul burgheziei românești*, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, București, p. 277.

²⁰ Ibidem, p. 289

spirituale, de cunoaștere, personalitatea, libertatea, solipsismul și obiectivitatea sa), filosofii „nu vorbesc decât fiecare despre sine, așa cum sunt în momentul în care filosofează”²¹, *omenește* putem înțelege, ba, de cele mai multe ori, chiar așa ne și așteptăm să stea lucrurile. Puteam înțelege și din ce pricină filosofilor li se acordă necondiționat, în unele teorii (considerate, vai, utopice), tronul regilor și portofoliile ministeriale. Dar, realizat după chipul și asemănarea filosofilor, în aceste construcții omul nu este nici providențial și nici reformator, *tipul omului kantian*, de pildă, „în morala sa, fiind funcționarul prusac, deprins să-și îndeplinească datoria și garantând astfel o ordine perfectă”²². Perfectă, bineînțeles, în sistemul funcționarului prusac de referință... Așa că acesta nu va reforma nimic, niciodată, pentru că omul trebuie să tindă a transforma lumea exterioară într-o lume de obiecte „care se supun stăpânirii sale” dar, aproape în aceeași măsură, poate chiar mai mare, să se transforme și pe sine, adică să *înainteze spre subiectivitate* asumată.

Părăsind modelul abstract, Traian Brăileanu ajunge, pe alte căi, la ceea ce el numește subiectul istoriei, precizând că acesta depinde de deciziile și profilul spiritual al marilor personalități („Napoleon a făcut istorie”) care pot influența chiar și relatările celor care, ulterior, vor scrie istoria. Cu alte cuvinte, personalitatea lor nu-și epuizează resursele nici după dispariția fizică, idee pe care o va repeta și reargumenta, uneori cu obstinație, ca în acest enunț: „Napoleon putea să se hotărască să nu plece în Rusia; el putea să moară înainte de a-și pune planul în aplicare etc. S-ar zice: dar atunci toată istoria Europei ar fi luat altă înfățișare; fără îndoială, așa cum toată istoria literaturii românești ar fi luat alt curs, dacă nu s-ar fi născut Eminescu sau ar fi murit de scarlatină la vârsta de opt ani. Dar tot așa ni se pare și cu istoria științelor fizico-chimice. Orice descoperire nouă e contingentă. Dacă Newton ar fi murit în copilărie de pneumonie, istoria științelor ar fi luat alt curs; tot așa Descartes și Leibniz, în ce privește matematicile, iar dacă Immanuel Kant ar fi devenit cizmar în loc de profesor de filozofie, problema raportului dintre științele fizice și cele morale ar fi luat altă înfățișare. Și așa cu Auguste Comte,

²¹ Traian Brăileanu: *Teoria comunității omenești*, Editurile Albatros și Clusium, 2000, p. 66.

²² *Ibidem*, 315

Durkheim etc., în sociologie și morală, cu Adam Smith, Marx și Sombart în economia politică”²³.

Anticipând, putem afirma că omul nou și omul mare reprezintă ipostaze diferite ale aceluiași demers teoretic. Ideea inițială de la care pornește Traian Brăileanu este modul în care evaluăm istoria naturală și istoria, prima guvernată de legi, de dictatul cauzalității, a doua de evenimente șișși suficiente, aleatorii. Rolul istoriei ar fi doar acela de a stabili înlănțuirea fenomenelor în timp. Iar dinamica acestei înlănțuiri este determinată de apariția unor personalități excepționale care schimbă sau reconfirmă ferm cursul unor evenimente, a istoriei, nu poate fi nici anticipată, nici grăbită, ci cel mult dorită sau respinsă.

Lăsând la o parte componenta politică a teoriei lui Traian Brăileanu despre omul nou vom afirma că destinul acestuia este de a înțelege și a urma traseele indicate de omul mare.

În perioadele de acalmie socială, metabolismul circulației elitelor este încetinit. Noua ordine în care intră individul nu este însă dinainte confecționată. El moștenește ceea ce-i fusese dat. Dar metabolismul se accelerează prin răsturnări care au loc periodic, scepticismul fiind cel care erodează construcțiile curente, tot el justificând „pretențiile individului de a se considera suveran și autonom, liber de orice obligație”²⁴. În timpurile moderne, crizele sociale și spirituale sunt tot mai dese, ideile considerate filosofice pătrunzând în mase și „dezlănțuind curente de subiectivism teoretic însoțit cu necesitate de individualism (egoism) practic”²⁵. În aceste condiții, este iminentă *prăbușirea socială* ca și disoluția comunităților spirituale. Repunerea în termeni de conviețuire creativă nu poate veni decât din *redeșteptarea creștinismului* - crede Traian Brăileanu. Să înțelegem din asta că omul mare va trebui să aibă aură de sfânt? Greu de crezut, atâta vreme cât, în societatea modernă, el se înfățișează, nu o dată, cu coarne și copite. E drept însă că Traian Brăileanu nu escaladează acest versant al teoriei, rămânând la demonstrarea necesității afirmării ordinii spirituale. Orice ieșire din criză prin oameni dedicați

²³ Ibidem, p. 247-248

²⁴ Ibidem, p. 316

²⁵ Ibidem, 530

celorlalți, prin *educatorii* comunităților: „Fiecare popor, fiecare veac își are marii săi educatori care, prin lupta lor împotriva răului, și-au mărturisit credința în existența binelui. Ei sunt martirii care se ivesc când oamenii uită de Dumnezeu și nu pot fi treziți spre dragoste și ascultare de poruncile Lui decât prin jertfa supremă a celor mai buni dintre ei”²⁶.

Relația între omul mare, conducătorul carismatic și elită nu este univocă, deși Traian Brăileanu afirmă, în „Sociologia și arta guvernării”, că, pentru apariția elitei, „trebuie să se ivească un conducător care s-o selecționeze din substratul social concret”. Apariția omului mare nu este una pregătită minuțios și îndelung, cu programe elaborate și verificate în practica socială, cu experimente complexe, ci determinată, cerută imperios, intempestiv, de momentele de criză. Abia în urma acestei decizii începe *regenerarea*, personalitatea omului genial indicând drumul de urmat, el fiind, în același timp, și garanția bunei alegeri a acestuia.

În perioada în care își elaborează Traian Brăileanu teoria, uneori aducându-i corecturi, în atmosfera generală a Europei reverberează, mai ales în discursul politic al *conducătorilor*, idei despre necesitatea întoarcerii istoriei din mersul ei poticnit. Omul mare, de geniu, providențial, carismatic, este produsul social și politic de cea mai mare căutare și audiență. Un astfel de tip de om, este încredințat Traian Brăileanu, democrațiile occidentale sunt incapabile să-l producă și să-l promoveze. Mai mult, în formele lor sociale închistate, nici măcar nu îl pot tolera. Circulația elitelor capătă, în aceste condiții, noi sensuri, pentru ca acestea să aibă vocația de a veni în întâmpinarea omului mare, care să opereze o selecție riguroasă și inspirată.

Mult mai fără poticneli tratează chestiunea conducătorului în „Politica”: „Cel ce stăpânește o artă, adică e stăpân pe mijloacele de a înfăptui un scop preconizat, este conducător. Căci el sapă fâgașul în care se revarsă acțiunile celorlalți indivizi care tind spre același scop, sau pentru care înfăptuirea acestui scop stă în legătură cu satisfacerea unor trebuințe care depind, în mod mai mult sau mai puțin direct, de

²⁶ Traian Brăileanu: *Politica*, Editura Albatros, București, 2003, p. 263

realizarea lui. Seria de acțiuni care duc spre scopul individual e legată pe o distanță, variabil de la individ la individ, de seria acțiunilor conducătorilor”²⁷.

Ca omul carismatic să nu pară un ipocrit, un fățarnic care profită de însușirile sale pentru a prosti mulțimea și a târî după el o elită docilă, Traian Brăileanu lasă în grija lui Max Weber să explice cum stau lucrurile. Dar nici germanul nu poate pune iraționalul într-o schemă explicativă rațională, mulțumindu-se doar să facă deosebirea între *prestigiu* și *carismă*, văzând în aceasta din urmă doar o formă apriori de a convinge de *superioritatea absolută* a conducătorului.

Ceea ce va afirma Traian Brăileanu despre harul apriori și aposteriori al conducătorilor revoluțiilor spirituale europene, travestiți, în final, în principii ai bunului plac, ai totalitarismului, nu este justificat de nici una dintre tezele sale cu adevărat rezonabile și inspirate.

Întreaga operă a lui Traian Brăileanu, deși formată din secțiuni și discipline relativ delimitate, este de o neobișnuită complexitate. Fără a divaga, în sensul curent al termenului, el reușește să facă cele mai neașteptate conexiuni, să dea interferențelor semnificații insolite. În subcapitole ca „bărbatul și femeia”, „femeia și filosofia” „crizele cosmice și istoria filosofiei” sau „ființele turtite ale lui Bergson”, dar și în altele, el deschide acolade insolite dar care, la o analiză mai atentă, pot fi în atenția științelor umanului și sociologiei.

CUVINTE CHEIE: sistem social, regim politic, religie, tensiune, provocare, analiza filosofica, doctrina, chestiuni filosofice, ideologie

²⁷ Traian Brăileanu: *Teoria comunității omenești*, Editurile Albatros și Clusium, 2000, p. 263.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română: *Studii de istoria filosofiei românești*, vol. II,
2. *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tom XXIII, Imprimeria Națională, București, 1941
3. Petre Andrei: *Sociologie generală*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1936, p. V.
4. Arhivele Naționale ale României: *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. II, ianuarie-martie 1941, București, 1998,
5. Arhivele Naționale ale României: *Stenograma ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. I, septembrie-decembrie 1940, ediție de documente întocmită de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, 1997
6. Nicolae Bagdasar: *Pro domo*, în Arhivele Naționale – Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Fond N. Bagdasar, dosar 534, p. 4. Apud C. Schifirneț
7. Ion Banea: *Căpitanul*, Editura Totul pentru Țară, Sibiu, 1936
8. Daniel Barbu: „From the Politics of Science to the of Politics: the Difficult Make Up of the Romanian Political Science”, în *Studia Politica*, vol. II, nr. 1, 2002
9. Ilie Bădescu: *Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme*, Editura Porto Franco, 1994
10. Ilie Bădescu: „*Teoria comunității omenești – un sistem de sociologie noologică*”
11. Helmut Braun: „Czernowitz. Die Geschichte iener untergegangenen Kulturmetropole”, Berlin, 2005
12. Traian Brăileanu: „Problema muncitorească în lumina doctrinei naționaliste. Schițarea problemei”, în *Însemnări sociologice*, an I., nr. 3,
13. Traian Brăileanu: „Dezvoltarea elitei legionare”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 9, 1936
14. Traian Brăileanu: *Politica*, Ediție îngrijită, studiu și note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, București, 2003
15. Traian Brăileanu: *Teoria comunității omenești*, Editurile Albatros și Clusium, 2000
16. Traian Brăileanu: „Sociologia și filosofia istoriei”, în *Studii de istoria filosofiei românești*, vol. II
17. Traian Brăileanu: *Elemente de sociologie. Introducere în sociologie*, Editura Librăriei Ostașul Român – Anton Roșca, 1923

18. Traian Brăileanu: „Sociologia în învățământul universitar și secundar”, în *Revista de pedagogie*, an. IV, 1934. Trimiterile le vom face, în continuare, după extrasul apărut la Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1934
19. Traian Brăileanu: „Ce vom însemna”, în *Însemnări sociologice*, an. 5, nr. 1, aprilie 1935,
20. Traian Brăileanu: *Sociologie generală*, Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1926
21. Traian Brăileanu: [Crezul proletar], în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 4, 1935.
22. Traian Brăileanu: „Idea comunității românesști”, în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 5, aug. 1935,
23. Traian Brăileanu: „Etica generală”, în *Revista de filosofie*, tom. LII, 2005
24. Traian Brăileanu: „Etica ascetică”, în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 6, 1935.
25. Traian Brăileanu: *Etica pentru clasa a VIII-a secundară*, Editura Națională-Ciornei S. A., București, 1935
26. Traian Brăileanu: „Problema economică în statul național”, în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 7.
27. Traian Brăileanu: „Circulația elitelor și Democrația”, în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 9, dec. 193
28. Traian Brăileanu: „Studentii”, în *Însemnări sociologice*, an I, nr. 9, dec. 1935, p. 12.
29. Traian Brăileanu: „Artiști și artizani”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 1, apr. 1936, p. 11.
30. Traian Brăileanu: „Formula statului țărănesc”, în *Însemnări sociologice*, an II, nr. 2, mai 1936,
31. Traian Brăileanu: „Marea neînțelegere internă și mica înțelegere externă”, în *Însemnări sociologice*, an II, nr. 3, iun. 1936,
32. Traian Brăileanu: „Problema identității statului”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 4, iun. 1936.
33. Traian Brăileanu: „Puterea celor bogați și bogăția celor puternici”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 5, sug. 1936.
34. Traian Brăileanu: „Funcționarism și birocratism”, în *Însemnări sociologice*, an II, nr. 7, oct. 1936,
35. Traian Brăileanu: „Martiriul Bucovinei”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 8. nov. 1936.
36. Traian Brăileanu: „Dezvoltarea elitei legionare”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 9, 1936,

37. Traian Brăileanu: „În fãgașul istoriei”, în *Însemnări sociologice*, an. II, nr. 10, ian. 1937, Traian Brăileanu: „Dictatură și libertate”, în *Însemnări sociologice*, an II, nr. 12, mart. 1937.
38. Traian Brăileanu: „Tehnica politicei legionare”, în. *Însemnări sociologice*, an. III, nr. 4, iul. 1937
39. Traian Brăileanu: „Organizațiile paralegionare”, în *Însemnări sociologice*, an. III, nr. 4, aug. 1937.
40. Traian Brăileanu: „Uneltiri criminale”, în *Însemnări sociologice*, an. III, nr. 5, aug. 1937.
41. Traian Brăileanu: [Nu acuzăm...], în *Însemnări sociologice*, an III, nr. 10, ian. 1938,
42. Traian Brăileanu: „Primatul ordinii morale”, în *Însemnări sociologice*, an. III, nr. 11, febr. 1938
43. Traian Brăileanu: „Principiul ordinii sociale”, în *Însemnări sociologice*, an. IV, nr. 1, sept. 1940.
44. Traian Brăileanu: „Singurătatea geniului”, în *Însemnări sociologice*, an. IV, nr. 2, 15 sept. 1940.
45. Traian Brăileanu: „Națiunea și puterile sociale”, în *Însemnări sociologice*, an. IV, nr. 3, oct. 1940.
46. Traian Brăileanu: „Doctrina legionară și știința”, în *Însemnări sociologice*, an. IV, nr. 8, 15 dec. 1940,
47. Traian Brăileanu: *Introducere în sociologie*, Cernăuți, 1923
48. Traian Brăileanu: *Politica*, Editura Albatros, București, 2003.
49. Traian Brăileanu: *Teoria comunității omenеști*, ediție de Nicolae Mocanu, cuvânt înainte de Sebastian Mocanu, studiu introductiv de Achim Mișu și Ilie Bădescu, Editurile Albatros și Clusium, 2000
50. Traian Brăileanu: „Sociologia în învățământul universitar și secundar”, în *Revista de pedagogie*, an. IV, 1934. Trimiterile le vom face, în continuare, după extrasul apărut la Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1934.
51. Traian Brăileanu: „Statul și comunitatea morală”, Editura *Însemnări sociologice*, Cernăuți, 1937
52. Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache: *Radiografia dreptei românești (1927-1941)*, Editura FF Press, București 1996
53. Ioan Cojanu: „*Naționalism fără națiune*”, Editura Eurasia, București
54. Miron Constantinescu, Ovidiu Bădina, Erno Gall: *Gândirea sociologică din România*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974
55. Nichifor Crainic: „Despre demofilie”, în *Gândirea*, an XX, nr. 1, ianuarie 1941
56. Nichifor Crainic: *Zile albe zile negre. Memorii I*, Casa editorială Gândirea, București, 1991

57. *Critica puterii de judecare*, traducere și cuvânt introductiv de Traian Brăileanu, Academia Română, 1940
58. Dan Dungaciu: „Traian Brăileanu și teoria elitelor (II). Reconstrucția paradigmei. Conflictul elitelor – Sociologia elitelor. Teorii contemporane (I)”, în Ilie Bădescu, Dan Dungaciu, Radu Baltasiu, *Istoria sociologiei – teorii contemporane (I)*, Editura Eminescu, București, 1996
59. D. Gusti: [Articol-program], în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, an. I, nr. 1, apr. 1919
60. Dimitrie Gusti: „Problema națiunii”, în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, an I, 1919
61. **Dimitrie Gusti: *Arhiva pentru Științe Sociale, Sociologie, Politică și Etică***
62. Traian Herseni: *Sociologie Românească*, Tiparul Universitar, București, 1936
63. Traian Herseni: „Sociologia”, în *Istoria filosofiei moderne*
64. Traian Herseni: „Concepția socială a Legiunii”, în *Însemnări sociologice*, an. IV, nr. 5, 1940.
65. Traian Herseni: „Un sistem de sociologie etică și politică”, în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, an. XI, NR. 1-4, 1933
66. Institutul de Filosofie: *Istoria filosofiei românești*, vol. II (1900-1944), partea I, coordonatori Dumitru Ghișe, Nicolae Gogoneață, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980.
67. Nicolae Iorga: „Principiul național. Originea și dezvoltarea sa”, în *Neamul românesc*, febr. 1917
68. Nicolae Iorga: „*Istoria românilor*”, vol. X, București, 1939
69. Immanuel Kant: *Întemeierea metafizicii moravurilor*, traducere de Traian Brăileanu, însoțită de o biografie și o introducere în filosofia morală, Editura Casei Școalelor, București, 1929
70. Titu Maiorescu: *Însemnări zilnice*, vol. II
71. Mihail Manoilescu: *Rostul și destinul burgheziei românești*, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, București
72. Gordon Marshal: *Dicționar de sociologie*, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
73. Achim Mihailescu: „Traian Brăileanu, teoreticianul comunității omenești”, în Traian Brăileanu, *Teoria comunității omenești*, Editurile Albatross și Clusium, 2000
74. Șerban Milcoveanu: *Învierea*, nr. 3, 1996
75. P. P. Negulescu: *Istoria filosofiei contemporane*
76. P. P. Negulescu: *Partidele politice*, Editura Garamond, București, f. a
77. Z. Ornea: *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996

78. M. Ostrogorski, cunoscut la noi mai ales prin *La Democratie et l'organisation politiques* (1903).
79. *Doctorul Nicolae Paulescu sau știința mărturisitoare*, București, 2002
80. Grigore Traian Pop: „*Titu Maiorescu: Prelegeri de filosofie*”, Editura Scrisul Românesc, 1980
81. Grigore Traian Pop: „Neotroțkism și antiromânism”, în *Gulagul lui Socrate*, Editura Niculescu, 2011.
82. Grigore Traian Pop: *Reviste de filosofie și sociologie*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
83. Grigore Traian Pop: *Revista de filosofie și sociologie*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979
84. Grigore Traian Pop: *Mișcarea legionară. Idealul izbăvirii și realitatea dezastrului*, ediția a II-a, Editura Cullusys, București, 2007
85. Grigore Traian Pop: *Gulagul lui Socrate*, Editura Niculescu, București, 2011
86. Sextil Pușcariu: *Memorii*, Editura Minerva, București, 1978
87. C. Rădulescu-Motru: „Rasa, cultura și naționalitatea în filosofia istoriei”, în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, an. IV, nr. 1, 1923
88. C. Rădulescu-Motru: „Cultura română și politicianismul”, în *Personalsimul energetic și alte scrieri*, Editura Eminescu, București, 1984
89. *Revue Internationale de Sociologie*, nr. 1-2, 1925
90. Etienne Rabaud: *Phenomene social et societates animales*, Alcan, Paris, 1937
91. Gaston Richard: [„Însemnări sociologice”], în „*Revue Internationale de Sociologie*”, nr. VII-VIII, 1936
92. Constantin Schifirneț: *Sociologie românească modernă*, Editura Criterion, București, 2009,
93. Constantin Schifirneț: „Prima lucrare românească de teorie politică”, în Traian Brăileanu, *Politica*, Editura Albatros, București, 2003.
94. C. Schifirneț: „Studiu introductiv”, în *Politica*, Editura Albatros, București, 2003, VII.
95. Ion Scurtu: *Istoria României în anii 1918-1940*, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., București, 1996
96. Constantin Stroe: „Etica și relațiile ei interdisciplinare la Traian Brăileanu”, în *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol II
97. Vladimir Trebici: „Profesorul Traian Brăileanu. Viața și opera”, în *Sociologie românească*, serie nouă, an IV, nr. 4, 1993
98. Leon Țopa: [Corrado Gini...], în *Însemnări sociologice*, an. I, nr. 4, 1935.
99. Leon Țopa: [Libertățile democratice...], în *Însemnări sociologice*, an.II. nr. 8, 1937
100. Leon Țopa: „Legionarism și naționalism”, în *Însemnări sociologice*, an I, nr. 4, 1935

101. Leon Țopa: „Misiunea Legiunii”, în „*Iconar*”, anul III, nr. 1, Cernăuți, 1937.
102. Corneliu Zelea Codreanu: „Cărticica șefului de cuib”, Colecția *Omul nou*,
103. Corneliu Zelea Codreanu: „Pentru legionari”, vol. I, ediția a VII-a Colecția *Omul Nou*, 1990
104. Ștefan Zeletin: *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, 1925

*** „Act de constituire a Ligii Poporului – 3 aprilie 1918”, în *Îndreptarea*, 14 aprilie, 1918.

*** „*Almanahul Cuvântul*”, 1941

*** *Din luptele tineretului român. 1919 – 1939. Culegere de texte*, București, Editura Fundația Buna Vestire, 1993